

jelige: „Babel”

42.

A politikai osztály szerelvénye.

Igen belelefáradtunk már a hírek szereplőibe és elemzőibe, meg a kampányokba is. - Az eredményükbe, meg az eredménytelenségükbe. - Az egész „politikai osztályba”, a tehetős athéni és a hatalomhoz közel álló római polgárok méltatlan utódaiba. - Ezeket nem érdeklik a „népuralom” választási eredményei, és még büszkéek is erre. Persze, nem egyformán teszik ezt. Az idei *Valdaj* találkozón például, az orosz elnök emlékezett még egy magyar újságírónak az előző alkalommal hozzá intézett kérdésére. - Nevezetesen, hogy milyen vízumot kell kiváltania, ha Odesszába akar utazni az ember: ukránt, vagy orosz? Az elnök idén is azt válaszolta, hogy nem ő az illetékes, de magánemberként azt javasolja, hogy ne sokat vacilláljon most már. Mint ismeretes, mondta, *Odessza orosz város*. És kész! Előkaptam hát a fiókból Babel *Lovas Hadseregét*. Ebben benne van minden, amit Kelet-Közép-Európáról tudni kell, és tudni érdemes. Mindjárt rá is találtam a szerintem legjobban megírt, és már ezért is, a számomra legfontosabb bekezdésre:

„A politikai osztály szerelvénye továvándszorgott a mezők halott hátán. És a páratlan szörnyű Oroszország, mint a ruhatetűk falkái, ott taposott háncsbocskorában a vasúti kocsik két oldalán. Tífuszos paraszttömeg görgette maga előtt a katonahalál megszokott terhét. Felfelugrándozott vonatunk lépcsőjére, de a puskatusütések lesöpörték onnan. Egy halom Trockij röplapot dobtam ki közéjük. De csak egyetlenegy akadt, aki a röplap után nyújtotta mocskos, halott kezét. És ráismertem, Ilja volt, a zsitomíri rabbi fia.”

A fenti sorok szerzője, *Iszaak Babel*, egy módos odesszai zsidó család tagja, a *Lovas Hadsereg* politikai tisztjeként harcolta végig a Bugyonij marsall vezette 1920-as „lengyel hadjáratot”. „Szociális származása” azonban, ennek az írásnak szinte minden fontosabb szereplőjével ellentétben, legkevésbé sem akadályozta benne, hogy aktívan részt vegyen a soron lévő „Potyomkin falu”, Szovjet-Oroszország építésében. - Ez lett a veszte. Ennyi ellentmondást ugyanis, egy magunkfajta, Márki Zay Péter szerint, „agymosott” közép-európaiak még kacagva viselnek el. De arrafelé ez nem volt olyan egyszerű, sohasem. Babel tudta ezt. És mégis így írta meg ezt a bekezdést. Ez tette halhatatlan, nagy íróvá. És ez már nem csak arrafelé van így. Érdemes lenne a politika mellett, foglalkozni egy kicsit ezekkel a dolgokkal nálunk is.

A fenti remek írói kép nagyon jól meglenne például, a zsitomíri rabbi fia nélkül is. A ruhatetűk falkái és a katonahalál biztosítani fogja az „átrendeződés” valamely alkalmas formájának fennmaradását, még jó néhány évszázadig. Engem is csak azért talált el most a puskatus, mert a szerző odesszai novelláiból tudom, hogy Babel számára zsidónak lenni, az orosz elnök véleményével ellentétben, kábé annyit jelentett, mint manapság *igazi* odesszainak, vagyis *európainak*, a Földközi-tengeri kultúra képviselőjének lenni, a Kaukázustól a Gibraltárig. Ő is érezte már akkor, hogy *valami készül* Oroszországban, Németországban meg másutt is, aminek a magafajta zsidó, pravoszláv, vagy éppen református „szemüvegesek” mindenképp a veszteseik lesznek. - Szerencsénkre, néhányan olyan értelemben is, amint azt a

magvetőről szóló példázat tanítja az *Újtestamentumban*. - Meg az ateista Bertold Brecht a színpadon: „*Rettenetes nagy a csábítás a jóra!*”

A teremkocsiban utazó marsall eredetileg Párizsba indult el „felszabadító” lovas hadseregével, de Pilsudski tábornok már Varsó alatt visszafordította. Azt hiszem, hogy a józanabb éjszakáin gyanakodott már ő is valamire. De a lelkes propagandistát, az életművéhez a „mezők halott hátán” anyagot gyűjtő, jövő nagy író ez nem nagyon érdekelte. Érezni érezte, hogy a fizimiskája nem nagyon tetszik a politikai osztály szerelvényén, de hogy ezt meg is tudja írni, ahhoz egy szintén alkotói tudattal megvert népbiztos, Lev Trockij (Lejba) fel kellett, hogy tegye egy másik, szintén Párizsba induló hosszú szerelvényre az orosz értelmiség színe-javát, így mentve meg őket. - Őt meg, mint jó elvtársat, hagyja ott a másikon, a politikain. Trockijt évekkel később, Mexikóban érte utol a kicsinyesen féltékeny Sztálin bosszúja. Babel azonban „játszhatta még az eszét” egy ideig. - De, amint *Gribojedov*tól tudjuk, ez mindig „bajjal jár”.

A kötet összeállításának idejére kiderült sok egyéb dolog is. Babel évekig dolgozott egy-egy novelláján, és így ezeknek egymástól alaposan eltérő variánsai is voltak. Nem tudhatjuk, hogy melyikben jelent meg először ez a bekezdés. Egy igen bátor kiadói szerkesztőnek köszönhetjük mindenesetre, hogy a zsitomiri rabbinak a politikai osztály szerelvényétől puskatussal elvert, haldokló fia ment tovább, egy Trockij röplappal a kezében. És így búcsúzhatunk el tőle. És fogadjuk el a sorsát figyelmeztetésnek a „szemüvegesek” következő nemzedékei számára: vigyázzunk magunkra jobban egy kicsit! Babellel ugyanazt tette nemsokára ugyanis Bugyonij, mint amit Sztálin Trockijjal tett: feljelentette, hogy „nem domborította ki” eléggé a Lovas Hadsereg katonáinak hősiességét és természetesen, a hadvezér zsenialitását sem. A hírnevével és talán a nyugdíjával is elégedetlen marsall többi kifogásával már az NKVD foglalkozott. És az író hamarosan közvetlenül a Gulagon végezhetette már a borotvaéles igazságai megírásához szükséges többi életanyag begyűjtését. - Több más kollégájával együtt, akiknek soha nem volt ugyan közük a Lovas Hadsereghez. De ha összejön mégis, úgy megteszem őket ennek az írásnak a hőseivé Ennek az emigrációnak köszönhetjük ugyanis, hogy amikor már kellőképp kiábrándultak a Nyugatból ők is, kidolgoztak egy *eurázsiai geopolitikai koncepciót*, amelynek segítségével egyszer majd kimászhatunk talán abból a gödörből, amelybe, sok kölcsönös jóindulattal, szépen belerángattuk egymást. Még fontosabbnak tartom azonban azt a gondolatot, amelyet a talán legismertebb prágai, majd párizsi orosz (pravoszláv) gondolkodó, *Nyikolaj Bergyajev* fogalmazott meg az egyik tanulmányában: „*Nem az állam a fontos, nem is a rendszer, hanem az ember.*” Az alábbiakban megpróbálom kifejtetni, hogy szerintem, mit is jelent *ma* számunkra, kelet-közép-európai „agymosottak” számára ez a kissé túlzó, de nagyon igaz állítás.

I.

Akik itthon maradtak.

“Itt van az ideje, már közeledik, egészséges, hatalmas fürgeteg támad, már úton van, nemsokára ideér és lesöpri társadalmunkról a tunyaságot, a közömbösséget, a munka iránti előítéletet, a rothadt unalmat.”¹

Tuzenbach báró, tüzérfőhadnagy mondja ezt Csehov *Három nővér* című darabjának harmadik felvonásában. Bár bevallja mindjárt, hogy sem ő, sem egyetlen felmenője nem dolgozott még soha, ugyanolyan természetességgel nevezi egészségesnek a “hatalmas fürgeteget” mint az első felvonásban Versinyin alezredes nevezte a “jó szláv természetet”. És bár ellentmondás ez is a javából, amelyért hamarosan drágán fog fizetni ő maga is, igaza van, mégis. - Éppen ezek az ellentmondások repítették olyan magasra a 19-ik századi orosz irodalmat. Csehov drámai művei 1950-es magyar kiadásához írott előszavában *Háy Gyula* így fűzi tovább ezt a gondolatot. - *“Az orosz kapitalizmus kialakulását nem forradalom vezette be. A burzsoáziának nem állt módjában egyetlen nagy árulással kerülni be a falakon belülre, sőt lényeges részeiben a falakon kívül is rekedt”*- írja. Ezzel magyarázza, hogy a kapitalizmus Oroszországban nemcsak hallatlanul kegyetlen és romboló, hanem igen ellentmondásos jellegű is volt. - De nem csak ott.

„A forradalom súlyos betegség, gyötrelmes operáció, amely az alkotóerő hiányáról és az elmulasztott kötelességről tanúskodik.(...) Az orosz forradalom, mint ahogy Németországban Hitler forradalma is, végzettszerűen, nem pedig, az ember szabadságának és tudatos cselekvéseinek eredményeként következett be. (...) Kudarca nem abban rejlett, hogy túl korán, hanem abban, hogy túl későn következett be”- írja a már idézett Bergyajev.

A bolsevik hatalomátvétel után még *Lenin*nek is látnia kellett, hogy a felemás, Nyugatról kapkodva átplántált rendszer ellentmondásainak igen súlyos következményei vannak a proletárhatalom lehetőségeit illetően is. Íme egy 1919. márciusában kelt feljegyzése: *“Oroszország proletáriátusára azt a szerepet osztotta ki a történelem, hogy a kispolgári forradalom szálláscsinálója legyen”*.³ Nem sokkal ez előtt olvasta a *Feljegyzések a holtak házából* és a *Bűn és bűnhődést*. Az *Ördögöket* és a *Karamazov testvéreket* már nem akarta elolvasni. Pedig éppen ezek tárták fel a mélyebb okait, már *Dosztojevszkij* számára is, annak a jelenségnek, hogy mindig a kispolgárság (mescsansztvo) sajátította ki a forradalmak eredményeit az igazi nagy erő, a parasztság rovására. Oroszországban tudatilag ez nem jelentett mást, mint a jobbágyi és szabadparaszti, valamint a kisenemest utánczó kereskedő, kisiparos mentalitás egyféle, igen öntudatos keverékét. Már a 19-ik század kisenemesi és honorácior értelmiségét is áthatotta ez, és átütve a marxista, majd a modernista-reformista felhámon, mindvégig jellemezte az egykori Szovjetunió alkalmazottként foglalkoztatott „középosztályát” is. Ami pedig a politikai „elitet” illeti, ennek tagjai, egészen *Gorbacsov*ig, a hatalom

¹ Kosztolányi Dezső fordítása.

² Nyikolaj Bergyajev: *Önmegismerés*. Európa. 2002. 298. old.

³ Vlagyimir Iljics Lenin: Szobranyije szocsinényij. tom 38. sztranyica 146.

legmagasabb csúcsára feljutott "segédkombájnosig", szinte kivétel nélkül a patriarchális falusi rétegekből kerültek ki.⁴

Az orosz civilizáció.

Szilágyi Ákos azt állítja egyik tanulmányában⁵, hogy "nem az orosz állam, hanem az orosz társadalom omlott össze, s ebben az értelemben nem túlzás az orosz civilizáció összeomlásáról beszélni." A szovjet állam - mondja - "összefogta az archaikus orosz civilizáció (egy lokális közösségekre, természet adta viszonyokra, vallási világfundamentumra épülő civilizáció) széthulló elemeit". (15. old.) A Gorbacsov fellépése utáni időszak szerinte azonban "a szovjet típusú modernizáció által egyszerre kikezdett és megerősített hagyományos orosz társadalom szétpergését hozta magával, ami egyszersmind a - már évszázadok óta az egységes állam erejével összetartott - orosz civilizáció végét is jelentette."⁶

A szovjet világbirodalom szétpergett, bizony. A pravoszláv vallási fundamentum és a rá épülő civilizáció nem ennyire rendszerfüggő azonban. Szerencsére, Szilágyi érvelése mélyebbre ás a divatos doktrináknál. Az idézett mondatok tartalmazzák ugyanis azt a felismerést is, hogy a "békés verseny" kikényszerítette modernizáló és demokratizáló törekvései közepette, már a szovjet állam (- rendszer) is kénytelen-kelletlen el kellett fogadja, sőt magába kellett építse - akárcsak a keresztény papok a pogány ünnepeket - a helyi közösségeket és azok *paraszi* kultúráját, világnézetét, civilizációját. Lenin, Trockij meg *Buharin* persze, éppúgy tartott a földfogaló parasztoktól, mint maguk a földesurak. Sztálin alaposan megtizedelte és földönfutóvá is tette őket. A sarló ott díszelgett mégis az utolsó pillanatig a Szovjetunió címerében. Mindvégig úgy tudtuk pedig, hogy a kalapács már régen összezúzta, és traktor, tank, meg rakéta készült belőle.

A peresztrojka egyik fő ideológusa, Alekszandr *Jakovlev* így ismerte be ezt: "*A parasztság ellen intézett iszonytató megtorlás nemcsak felborította a társadalom egyensúlyát, de országunk fejlődését is kerébe törte. A történelemben még soha nem irányult ember ellen ilyen koncentrált gyűlölet*".⁷ Ismerjük el azonban, hogy mindez éppen ennek a civilizációnak a hatalmas életerejét bizonyítja! Nem a szovjet állam meg a KGB, hanem éppen ez a mindig új forrásokból előtörő, hatalmas *életerő* tartotta meg mindmáig az orosz civilizációt. Ez tartotta meg a "létező szocializmus" évtizedeinek idején, és ez ad majd értelmet neki a "népi kapitalizmus" szakadt zászlóiba bugyolált vadkeleti kapitalizmus kimúltával is.

Valószínű, hogy ez lesz a stratégiája tehát, a mai „zavaros időkből” való kilábalásnak is. Hogyan is kezdte *Szolzsenyicin* a *Hogyan mentsük meg Oroszországot?* című töprengéseit 1990-ben? - "*Nagyapáink és apáink, amikor a halálos háború idején földbe döfték*

⁴ Az ismert kazányi szociológus, G. M. Manszurova számításai szerint a mai Tatársztán - az Oroszországi Federáció talán legmagasabb életszínvonalal rendelkező köztársasága - hatalmi elitjének 70 %-a falusi származású.

⁵ "*A kelet-európai szökőállam*". 2000. 1997. 10. sz. 12-24. old.

⁶ Szilágyi Á.: id. mű 15. old.

⁷ David Remnick: *Lenin sírja*. Európa. Bp. 1998. 472. old.

szuronyukat', és dezertáltak, hogy otthon kirabolják a szomszédjukat, már választottak helyettünk, legalább egy évszázadra, ha nem kettőre.”⁸ Vagyis, a parasztkatonák úgy döntöttek, hogy az orosz birodalom területi szerzeményeinek megvédésénél fontosabb számukra a maguk egyéni boldogulása. Éppen erre a természetes paraszti boldogulásvágyra akarta felépíteni Szolzszenyicin az új Oroszországot és kultúráját! Csakhogy egyedül az ő szava ehhez nem volt elég. A katonák ebből még nem tudták meg, hogy érdemes-e "a földbe döfni" szuronyukat, egyáltalán. Valóban az övék lesz-e majd az a föld?

Egyszer nagyon megjárták már ezzel. 1917-ben is hazatódultak a katonák, és - a forradalom nevében, de az egyéni boldogulás reményében - elvették a földesuraktól meg *Sztolipin* telepeseitől a földet. Csakhogy, nem tarthatták meg. Alig egy évtized múltán Sztálin visszavette tőlük, és pocsékba ment minden. *“Eltékozoltuk egykori gazdagságunkat, elpusztítottuk a paraszti osztályt, településeivel együtt, elvettük a kedvét még attól is, hogy kenyérnekvalót termesszen, a földet leszoktattuk arról, hogy termést hozzon, ráadásul elárasztottuk tengerekkel-mocsarakkal”*⁹ - írja Szolzszenyicin. És hogy végleg hazajött Vermontból, és hosszan, figyelmesen végigjárta, megnézte magának az országot, a bankár-reformerek nemigen tudtak már mit kezdeni vele. – *Overeducated*. Ami az ő esetében azt is jelenti, hogy *kinőtte a tanítványait* . - Csak úgy, mint Tolsztoj, vagy Csehov. A száz év előtti haladó, liberális meg demokratikus közönség éppígy nem tudott már mit kezdeni ennek a két zseninek utolsó nagy műveivel, a *Feltámadással* és a *Cserezsnyéskerttel*. A hamarosan bekövetkező, tragikusan félresiklott „proletár”forradalmi események kitörölték ezt a kínos emléket az irodalom- és színháztörténetből. De azért nagyon is érdemes újraolvasni, sőt *újrajátszani* az utolsó előtti századfordulónak a maira annyira hasonlító irodalmát, drámáit!

„Ami a végén lett, azt nem akarta egyik fél sem.” Mint Marx Károly életművének jó ismerői, sem Lenin és Trockij, sem Kolcsak, Gyenyikin és Jugyenyics nem akartak semmiféle “csekát”, vagy “fehérterror”. Csak hát, „meg akarták váltani” Oroszországot egy kicsit. Boldognak akarták látni a „parasztocskákat”, végre. Amikor ők mindjárt 1918 nyarán annyira hálátlannak bizonyultak, hogy nem akarták önként beszolgáltatni a kenyérgabonát, akkor azonban “kénytelenek” voltak a politika hathatósabb eszközeihez nyúlni, persze. Csoda-e, hogy a „parasztocskák” így bizalmatlanok lettek a *Lovashadseregben* szolgáló értelmiségiekkel, a “szemüvegesekkel”szemben? A breszt-litovszki béke kiábrándította aztán a *világforradalomból* a "szemüvegeseket" is. Akkor alakult meg Péterváron az eszer (szocialista forradalmár) párt fő ideológusának, *Ivanov-Razumnyik*nak a vezetésével a *Szkíták Társasága*, amelynek tagja volt a legnagyobb szimbolista költő, *Alekszandr Blok*, sőt *Szergej Jeszenyin* is, akinek a betiltott kötetéből tintaceruzával kimásolt verseit tartalmazó füzetecskék tucatjával kerülnek most elő az orosz kiskatonák kihantolásakor a gimnasztyorkájuk rejtekezsebéből. Milyen kár, hogy a mai költők (és politikusok) közül oly kevesen vesznek részt az előző világháború testi-lelki tömegsírjainak a feltárásain!

⁸A. Szolzszenyicin: *Hogyan mentsük meg Oroszországot?* Magvető. 1991. 7. old.

⁹ A. Szolzszenyicin id. mű. 15. old.

II.

"Kutya nehéz úgy hazudni, hogy az ember nem ismeri az igazságot".

Esterházy Péter fogalmaz így a *Harmónia Celestis*ben. És ennek alapján tartom én őt, kissé rosszmájúan, a 20. századi orosz gondolkodók tiszteletbeli tanítványának. Tudomásom szerint, nem tudott azért mégsem olyan jól oroszul, hogy ezzel magyarázzuk azt, hogy, ha ezúttal véletlenül is, miért sikerült olyan eredetinek ez a fenti megállapítása. - Mintha tudta volna, hogy az oroszban az „orvos” (vracs) szó a „hazudni” (vraty) igéből származik, amelynek több jelentése van. Jelentheti azt is, hogy hazudni, vagy, hogy csak mellébeszélni, kitalálni, „mesélni”. A később még többször is szóba kerülő Salamov egyik jó barátja, Mandelstam költő a szabadulásuk után elmondta neki, hogy ő bizony „hazudott”, amikor a közbüntényesek barakjába tették, hogy megtörjék. - Szórakoztatta a teljhatalmú Főnököt: felmondta neki a világirodalom legcselekményesebb, nagy műveit. Persze, erősen zanzásítva, hogy meg ne ártson neki. A politikai száműzöttek városában felnőtt Salamov, természetesen, felháborodva oktatta ki társát az írástudók felelősségéről. – Elhallgatva, hogy ő meg a lágerkórház ápolójaként húzta ki 18 évig Kolimán. Vagyis, nem szenvedte meg úgy a korábbi döntését, mint Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés*ének hőse, Razumihin, vagy Koestlernek a *Sötétség délben* című regényében a Ljublankán a kivégzésére várakozó, az Eszmével meghasonlott kommunista vizsgálóbíró, aki kimondja végül is a Lukács Györgynek *A bolsevizmus mint erkölcsi probléma* című művében tudományosan is megfogalmazott beismerést: „az igazságig nem tudtuk keresztülhazudni magunkat”.

A közép-kelet-európai „létező szocializmus” politikai „osztályának” és szellemi ellenzékének talán még több mindent kellett volna beismernie, de több a mentsége is. Például az, hogy nálunk voltak az egész „lágerben” a megélhetési költségek a legmagasabbak, az '56-os pesti srácok véérért az oroszoktól kompenzációként kapott kádári „konszolidáció” legszebb éveiben is. Miért kellene hát, hogy szegyenkezzenek beismeréséért Esterházy, ha élne szegény? És bár tudatos, de nem cinikus hazugság, csupán az igazság kerülgetése volt talán az sem, amit a MUOSZ Bajza utcai kerthelységében záróra után az üvegek alján maradt, gondosan összeöntögetett itallal koccintgató többi magyar író művelt az 1970-es, '80-as években. - Nem az igazság elkenése volt ez, inkább „csak” egy - igen rossz lelkiismerettel való – elmaszatolása: egy jó kis kelet-közép-európai koktél.

Az igazság pedig az volt, hogy nem ismertük az igazságot, mert nem ismertük az életet sem eléggé. – Még annyira sem, mint a Csehov darabok 100 évvel korábbi értelmiségi hősei, akiknek szavaival megfogalmaztuk a magunk „bársonyos” színházi forradalmának a stratégiáját. Nem tettük meg azonban, amit az orosz zseni a *Cseresznyés kert*ben tett. Csehov egyfajta, általunk szimbolikusan, vagy abszurdnak nevezett *gyilkos* gúnnyal számolt le a Művész Színházzal és törzsközönségével, ahol egyébként, háziszerező és főrésztényes volt. És minden abszurd, groteszk és posztmodern kollégáját messze megelőzve, a kert örök, mindig aktuális természeti képévé transzponálva passzolta át a két fiatalnak az általuk az óta szépen el is passzolt örökséget. - *“Egész Oroszország a mi kertünk! Nagy és gyönyörű föld!...”*

Nem vagyok egészen biztos benne azonban, hogy jogom van ilyen megfellebbezhetetlenül ítélkezni a magyar irodalom egész kádári korszaka felett. A kortársak gyors ritkulását látva, szívesen vállalom azonban a nagyképűség látszatát, hogy elmondhassak néhány szemtanúi megfigyelést, amelyet nem tudtam máig sem feldolgozni. – Miért nem teltek meg félig sem a

mozik még akkor sem, ha egy-egy, már világhírű új magyar film került műsorra? Vagy legalább miért nem szerették, vagy tisztelték igazán az emberek a magyar írókat? Miért nem olvasták el még azokat a műveket sem, amelyek nagy „társadalmi vitákat” váltottak ki, de mindig csak a lapokban és a párttaggyűléseken? Miért mondták például az idős korában már nehezen járó *Déry Tiborról*, a börtönben írt *G. A. úr X-ben* szerzőjéről, hogy „lábon vették meg”, amikor soron kívül vehetett meg végül egy 1.500-as Ladát?”

Karinthy Ferenc az *Epepe* című kisregénnyel mutatta be ezt a velejéig hazug politikai rendszert. *Kertész Ákos* a *Makrával* egyenesen a magyarországi „munkáshatalom” állítólagos birtokosainak a tragédiáját írta meg. A kaposvári, majd a Katona József Színház még jóval a „rendszerváltás” előtt jelezte, hogy egy *egészen új* korszak küszöbén állunk. És, ha csak a színpadon is, igyekeztek levonni a legkézenfekvőbb következtetéseket. Bár így tettek volna a „rendszerváltó” politikusok is! De ők csupán „kezelni”, „kihasználni” akarták ezt a helyzetet, mint a világon mindent és mindenkit. – „Beléptettek” bennünket Nyugat-Európába. És úgy tettek, mintha *őszintén* hinnék maguk is, hogy ettől majd mindjárt kolbászból lesz a kerítés a kertes házánál, *mindenkinek.*

Talán *Csurka István* volt a legkeményebb ellenfele ennek a cinikus hazugságnak, közszereplőként is. És mivel már a Csehovnak szentelt moszkvai aspirantúráim előtt is mindketten a Böszörményi úti zöldséges boltba és a *Tik-tak* presszóba jártunk a fenti dolgokról nézetet cserélni, vita közben Moszkvában is gyakran elővettem *Az obi vadász* című tárcanovelláját az *Utasok* című, a Magvetőnél megjelent 1981-es kötetéből. Ezt veszem elő most is:

„Ez a visszanyomott, elföldelt szorongás, ez a letegedott és áthazudott állapot kétszeresen kínzó. /.../ Pedig mindez feloldható lenne a beismeréssel: állunk és várunk. Aztán innen talán elvezetne az út az Ob-vidékre is, a két álló nap mozdulatlan álló vadász méltóságos, sorsát tudó szabad és fenséges kitartásához, nyugalmához és öntudatához. /.../ Nekünk, magyaroknak az a képzetünk, hogy mindenképpen hátra és visszafelé kell lépnünk, hiszen onnan-valahonnan jöttünk, és az erdei kultúra történelmileg is a múltunk már. De hát ez is egyike megannyi tévképzetünknek. Ez az út előre vezet! Az obi vadász előttünk áll! Előttünk és fölöttünk, a felismert és elismert sors szabad világában. Onnan van az elképesztő kitartása és szívóssága. (165, 166. oldal.)

Még egy „másként gondolkodó” kívánczik ide a közeli ismerősök közül: *Bertha Bulcsú*, a szintén nagy vitát kiváltott *Kesudió* szerzője. „Néma szereplő és néző” voltam én is annál az eseménynél, amelyet Bulcsú még a Dunántúli Napló tudósítójaként írt le, és a poszthumusz kötetében található *Kommunizmus, délutáni napfényben* című novellában írt meg véglegesen, sok mai kérdésünkre is rávilágítva. – 1967 júniusában, már az élelmiszer áremelések után, de még az „új gazdaságirányítási rendszer” bevezetése előtt, *Kádár János* látogatásra indult a Dél-Dunántúlra. A program középpontja a „létező szocializmus” és a milliomos téeszek mediterrán rezervátumának meglátogatása volt. Utána pedig, a csúcspont, találkozás a munkásosztály helyi élcsapatával, a legendás komlói *bányászokkal*, akik jóváhagyják, sőt valósággal követelik majd az „új mechanizmussal” járó megszorításokat. Ott voltam velük én is, mint a magas vendéget fogadó gimnazistákkal még szinte egykorú kísérőtanár. A fiatal novellista ekkor fedezte fel a rendszer alkonyának első jelét. És talán valami ennél is többet. *"Volt ezen az arcon valamilyen titokzatos fájdalom, sértettség és félelem./.../ Az arcában sejlett valamilyen*

megfoghatatlan szerencsétlenség, halasztott összeomlás" – írja a szerző. És láttam ezt az arcot *kétségbeesetten dühösnek* is. Ezt szeretném most elmondani.

Az akkor már félhivatalos trendnek megfelelően, a programot előkészítő párthivatalnokok „pragmatisták” voltak: tudták, hogy nem lesz elég felhozni a bányából a fáradt és éhes műszakot, amely kitörő örömmel üdvözli majd a kenyér árának felemelését. A nagyjelenethez, gondolták, szükség van a legendás *csertetői sortűz* túlélőire, a szénporos arcú, töredezett körmű *echte* bányászokra, a veteránokra is. Ebből lett éppen a baj. Amikor a konvoj végre megérkezett, a kis öregek valóban ott is toporogtak már vagy másfél órája a kultúrház előtt. De akkor egy váratlan dolog történt. Az egyik kis öreg előre ugrott, és egy vastag csomagot próbált meg átnyújtani Kádárnak. Az idegesen hátralépett. A delikvens azonban elmagyarázta, hogy a dosszié a megyei SZTK-val való levelezését tartalmazza, és az derül ki belőle, hogy bár szilikózisának előrehaladta miatt erre már régen jogosult, különböző bürokratikus okokból nem akarják megadni neki a rokkantsági nyugdíját. Nehéz élete és töretlen párthűsége folytán, így hát ő most egyenest az első titkár elvtárshoz fordul.

Sokszor, sok szájból hangzott el akkoriban ilyen szöveg, és volt néha foganatja is. Most azonban valami egészen váratlan reakciót váltott ki. Amikor megértette, hogy nem bombát akarnak dobni rá, Kádár lassan magához tért. A helyett azonban, hogy atyafiságos pártfogásáról biztosította volna az öreget, csúnyán leteremtette. - Maga veterán? És a *saját* országában nem tudja a *saját* jogos ügyét elintézni? - üvöltötte olyan magas hangon, hogy még én is pontosan értettem minden szavát. - Akkor *mit akar éntőlem? Én* nyugdíjazzam *magát? Hát itt mindent csak fölülről lehet?*" Az első ember" feje egyre lilább lett, és hangja fisztulázni kezdett. A kis öreg pedig, még kisebbre húzta össze magát. De a helyzet menthetetlen volt. - A feléje nyújtott kérgecs bányász kéz *alamizsnát* kért tőle. Ez teljesen kilendítette Kádárt a szerepéből. Villámgyorsan leengedték a függőnyt. Előkerült az orvos, és a főtitkárt meg a kis öreget elvezették, kétfelé. A kultúrházban elhangzott Kádár beszéd után ez volt az első talán, amikor meg sem próbálta *hunyorgatásokkal* hitelessé tenni, hogy ő is „a mi kutyánk kölyke”. - Kapott egy félreérthetetlen jelzést róla, hogy a legfőbb baj épp a „mechanizmus” főszereplőivel, a proletárokkal van. Megértette, hogy megint csak *egyedül*, "felülről" kell bemutatnia a maga produkcióját.

Az „eseményt” feldolgozó novella végén, mintegy mellesleg, a szerző említést tesz "egy pesti íróról", akivel *elkészítették* végül is egy könyvet Kádárról. Feltételezem, hogy Gyurkó Lászlónak 1982-ben, a Kádár János 70. születésnapjára készült könyvére gondol (*Arcképvázlat történelmi háttérrel*), amelynek borítóján az ünnepeletnek egy megalázott és meggyötört, félelmet sugárzó fényképe látható. Alighanem ez a ki- és elhasznált, aztán könnyű szívvel elcsapott *öreg szolga* a Kádár leghitelesebb képe. Ezt a Trockijéra és annyi máséra hasonlító arcot látta meg Bulesú is, csak *6 évvel korábban*, még a sikerek teljében! A „*halasztott összeomlást*” mégis Gyurkó László írta meg, amikor már lehetett. – *Neki*, lehetett. És az üres szipkáját idegesen szopogató *Aczél György* által üzemeltetett kultúrpolitikának a csúcán *Illyés Gyulának és Németh Lászlónak* is sok minden lehetett. De hagyjuk ezt! Nem a vezető politikusoknak az írókkal ápolt patriarkális viszonyába és a hiánygazdaságnak becézett *összövetségi korrupcióba* bukkott bele a szovjet rendszer sem, hanem a „*békés*” gazdasági versenybe, meg a mélységes, „szocialista” humanizmusába.

Az „orosz lélek” és mérnökei.

„A 19. századi orosz humanista írók lelkét nagy bűn terheli,
a 20. században az ő zászlajuk alatt kiontott emberi vér bűne.
Valamennyi terrorista tolsztojánus és vegetáriánus volt,
valamennyi fanatikus az orosz humanisták tanítványa.
És e bűn alól nincsen feloldozás.”

(Varlam Salamov.)

„Amire ma szükség lenne, az egy harcias humanizmus, egy humanizmus,
amely felfedezi a maga férfiaságát, és megtelik azzal a felismeréssel, hogy
az igazság, a türelem és kétely elvének nem szabad egy szemérmet és kételyt
nem ismerő fanatizmustól kihasználnia és legázoltatnia magát”.

(Thomas Mann: Mario és a varázsló.)

A fenti tézisek szerzői, a 20. század jelentős gondolkodói, egybehangzóan a *humanista* jelzőt tartották az európai porondot akkor uraló fasiszta és kommunista hatalom ellenzőjeként fellépő társadalmi és szellemi erők legjellemzőbb követelésének. Jóllehet, ezek az erők igen különbözőek voltak, és ráadásul, az eltelt évtizedek alatt ideológiai és politikai tartalmuk jelentősen megváltozott. (Ki hitte volna akkor még például, hogy a „baloldali” pártok egy részének gyakorlati tevékenysége egyszer csak a globális finánctóke hűséges kiszolgálása lesz?) A „harcias humanizmus” szellemében írott lelkesítő cikkeit a hazáját elhagyni kényszerült *Thomas Mann* az USA-ban olvasta fel a bevonuló katonák számára a rádióban. Ők azonban, minden állampolgár hazafias kötelességének, egyszerű *patriotizmus*nak érezték azt már akkor is. A francia ellenállók és ellenzékiek *Sartre* körében leginkább *egzisztencializmus*nak, majd *liberalizmus*nak nevezték. A fasizmussal élet-halál harcban álló Szovjetunióban pedig, egyszerűen *pártszerűség*nek. (A Szovjet Írószövetség elnökeként *Gorkij* egyik, *Sztálin*hoz írott levelében például, a GULAG „nevelőtisztjeit” említi, mint a lakosság „átnevelésének” leghatékonyabb eszközeit.) A párt- és állami funkcionáriusokat Gorbacsov idején inkább már *bürokratáknak* hívták, majd a 21. század első évtizedeiben, némi csalódott iróniával, a *demokratáknak*.

Az „*olvadás*” ünnepelt szellemi vezetője, *Szolzszenyicin* nem ismerte fel az *emberhez méltó humanizmus* változatainak ezen lényegi különbözőségét, *igazi* hősünk, az idejekorán elpusztult *Varlam Salamov* azonban, igen. Ez mit sem változtat rajta azonban, hogy ennek, a most kínkeservesen születő világrendnek *valóban* humanistábbnak kell lenni a fentieknél! A Második Világháború után kialakult mesterséges világrend felbomlása ugyanis *megállíthatatlan*. A mai európai elit két meghatározó felének gondolkodását viszont, *még mindig* Salamovnak és Mannak a fenti két tézisében megfogalmazott, a hosszú 20. század véres harcaiban szétmarcangolt két tézis képviseli, amelyek *még mindig* egymást kizárónak tartják magukat.

A kontinensünkön eddig még sikeresen féken tartott világvége rémének beköszönte azonban, véget vetett a „csevegő időnek”. Ma már Ferenc pápa egész figyelmét is a béketeremtés gyakorlati kérdései kötik le. Ezért foglalkozom ilyen sokat az „orosz lélek” ellentmondásaival a továbbiakban is.

Most, hogy a magunk „mély” lelke után, végre érdekelni kezd bennünket oroszok „széles” lelke is, ideje észrevenni, hogy így vannak *ők is* velünk. A mai orosz próza egyik fenegyerekének, *Viktor Pelevin*nek egyik regényhőse, egy plakátiroda szövegírója például, azt

a feladatot kapja, hogy foglalja össze minél egyszerűbben, miért van ez. A főnöke így közli vele a téziseket:

„Ha külföldre mész, megérzed, hogy azok nem vesznek bennünket emberszámba, mintha mindnyájan állatok és szar lennénk./.../ Azért van ez, mert ők látnak el mindennel. Az ő filmjeiket nézzük, az ő autóikon járunk, sőt még a kaját is az övékét esszük. /.../ Pedig mi - Oroszország vagyunk! Ebbe még belegondolni is szörnyű! Egy hatalmas ország! /.../Egyszerűen elvesztettük a gyökereinket egy időre e miatt a kupleráj miatt. /.../ És amikor a mi orosz dollárjaink valahol az Antillákon kavarnak, végképp nem érti az ember, hogy miért éppen orosz dollárok. Hiányzik a nemzeti i-den-ti-tás.. /.../ Arra van szükség, hogy legyen egy világos és egyszerű orosz eszme, hogy akármilyen Harvardról való bármelyik rohadéknak egyszerűen meg lehessen magyarázni, hogy: dirr-durr, az irhádön nyolc lyuk, az oroszot nem szívadjuk!” (116. oldal.)

A plakátszöveg-író másnapra elérhetetlen lett. Úgy hogy, szabad a téma. Sokan már vissza is éltek vele. 1996. nyarán az elnöki posztra újraválasztott Borisz Jelcin például, arra szólította fel a szellemi műhelyeket, hogy egy év alatt dolgozzák ki „az Orosz Federáció állami ideológiáját, nemzeti eszméjét”. Az egy év lejártával meg is jelent Moszkvában egy fényűzően kivitelezett tanulmánykötet *Oroszország eszmét keres (V poizskah nacionalnoj igyeji)* címmel. Az *Itogi (Összegzés)* című moszkvai hetilap elemzést közölt a hegyek vajúdásának eme egérszüleményéről. Ebben olvassuk:

„A nemzeti eszme régóta él nálunk a kulturális emlékekben, a mindennapi népi élet szokásaiban és szertartásaiban, az egész keresztény világra kötelező erkölcsökben, az orosz népmesében és az orosz anekdotakincsben. Vannak nekünk szöveg nélkül énekelt nemzeti himnuszaink, amelyeknek a csodálatos dallama és ritmusa minden orosz szívet megdobogtat. Mi ilyen nemzet vagyunk. És ilyen a nemzeti eszménk is: szavakkal nem fejezhető ki.” (1997. 28. szám.)

A mai orosz prózairás két doyenje, *Szolzsenyicin és Salamov* azonban megpróbálkozott ezzel, mégis. Az elsőnek nagy divata volt már egyszer nálunk is. Beszéljünk hát most a másíkról! Nem említettem az imént, hogy Salamov Vologdában született, a politikai száműzöttek városában. Édesapja korábban az akkor még orosz fennhatóság alatt álló Alaszka egy kis finnugor falujában szolgált pravoszláv lelkészként. Származását így el kellett tagadnia hozzá, hogy felvegyék egy fővárosi egyetemre. Nagy nehezen sikerül eljutnia mégis Moszkvába. Egy évig cserző munkásként dolgozik egy bőrgyárban, majd beiratkozik a Moszkvai Állami Egyetem szovjet jogi fakultására. Itt csatlakozik a Trockij és Buharin körül szerveződő Sztálin-ellenes mozgalomhoz, és ennek tagjaként vesz részt a '20-as évek forrongó kulturális életében. 2 év múlva eltávolítják az egyetemről, „szociális származásának eltitkolása” miatt: 18 évi szibériai kényszermunkát sóznak a nyakába, Lenin politikai végrendeletének terjesztése miatt.

Édesapja is csatlakozott a baloldali egyházi mozgalomhoz.¹⁰ Varlam pedig, ha megtörve is, de túlélte a kényszer munkát, és utolsó regényében feledhetetlen emléket állított korábban kényszerűen megtagadott édesapjának. Ebben a remekműben nem csak a tulajdon lelkiismeretével vetett számot, hanem annak a már említett, kezdetben a bolsevikokhoz csatlakozott egész értelmiségi csoportnak a tragikus tévedésével is, amelynek az intellektuális túlsúlya olyan nagynak bizonyult, hogy mint már említettem, a GULAGon az átnevelő tiszteknek a közbüntényes foglyok „kétkezi” segítségére is szükségük volt.

Amint Bulgakov *Mester és Margaritája* is bizonyítja, 1920-as évek Moszkvájában azonban, még sok minden lehetséges volt. Akkor, a „világforradalom” illúziójának szépséges, kegyelmi időszakában, a vologdai pap fia például, még egészen magától értetődően kopogott be *Lunacsarszkij*hoz a Népbiztosságra. Hiába állt elébe az ijedt titkárnő: „*A népbiztos elvtársat most nem szabad zavarni, verset ír!*”¹¹ De Lunacsarszkijt, a remek kritikust és egy, Don Quijote hasonló balfogásáról szóló darab szerzőjét, az avantgárd művészet támogatása miatt hamarosan megszabadították azonban a népbiztosi tisztségétől.

Hogy kiengedték, és nekifoghatott az írásnak végre, Salamovról pedig szintén kiderült, vesztére, hogy sokkal eredetibb író és gondolkodó, mint Szolzsenyicin, aki addigra már a *Novij mir* jól adminisztrált szerkesztője lett. Mit volt mit tenni, egy zárt bűtorszállító autó egy pisizagú öregotthonba fuvarozta tehát, ahol hamarosan át is adta lelkét az édesapja, Tyihon atya által csupa finnugor ismertető jeggyel felruházott, pravoszláv Teremtőjének. Na, akkor leszállt róla végre a KGB is. De akkor nem találták még meg a naplóját, amelyben többek között, ilyen mondatok olvashatók:

Az értelmiség nem vétett senki ellen. Pontosan fordítva áll a dolog. A népnek van, ha létezik egyáltalán ilyen fogalom, kifizetetlen adóssága az értelmiségével szemben”. (12.)

Egy olyan lágerlakó véleményét olvashatta ki ebből a KGB, aki világosan átlát nem csupán a smaszerek, hanem az egész rendszer, de még az ellenzék képmutató voltán is. Jaj, nagyon nem szeretik ők az ilyen „kezelhetetlen”, „túlképzett” értelmiséget! A kissé figyelmesebb olvasó meg sok minden mást is felfedezhet még ebben a *Naplóban*:

*„Paszternak a hidegháború egyik áldozata volt, Ön pedig – az egyik fegyvere” (5, 367.)*¹³. – írta egy nyílt levélben a *Gulag szigetecsoport* szerzőjének, akihez Putyin is eljárt tanácskozni

¹⁰ Az *Obnovlencsesztvo* (Megújulás) – baloldali mozgalom volt az Orosz Pravoszláv Egyházon belül, amely követelte az egyháznak az államtól való függetlenségét és a főpapság hatalmának korlátozását. A korai kereszténységet továbbá, kommunista tanításnak ismerte el.

A külön megjelölt helyek kivételével a Salamov műveire történő utalások a következő kiadásra vonatkoznak: Salamov V. T. *Összes művei*. Moszkva. Terra Könyvklub. 2004-2005. (oroszul) Az ebből a kiadásból származó idézeteknél a továbbiakban csupán a kötet és a lap számát tüntetem fel. (P. N. L.) Ez most: 4/ 1-52.

¹¹ Salamov V. T. *Összes művei*. Moszkva. Terra Könyvklub. 2004-2005. 5. kötet, 321. old. (oroszul) Az ebből a kiadásból származó idézeteknél a továbbiakban csupán a kötet és a lap számát tüntetem fel. (P. N. L.)

¹² Salamov V. T. *Összes művei*. Moszkva. Terra Könyvklub. 2004-2005. 5. kötet, 321. old. (oroszul) Az ebből a kiadásból származó idézeteknél a továbbiakban csupán a kötet és a lap számát tüntetem fel. Pld. - 4. / 116. (P. N. L.)

a villájába aztán. És az volt a véleménye általában is, hogy „*Napjaink 'igazságkeresői' egyszerűen, besúgók és zsarolók.*” (5, 324.)

És a számunkra talán legfájdalmasabb kijelentés: „*A szamizdat – pusztán egy tünemény, de minden érzelmi csalódás közül a legveszélyesebb. A két ellenséges titkosszolgálat kifinomult eszköze ez, amelyeknek az emberi élet annyit ér csak, mint amennyit a berlini csatában ért.*” (5. 329.)

Mindig úgy fogadtam Salamovnak ezeket a kemény szavait, mintha valami tiltott, szégyenletes dolgon kaptak volna rajta. És igyekeztem udvariasan elmaszatozni, „megmagyarázni” is őket. Az utóbbi évek eseményei rádöbbenettek azonban, hogy az ő személyében éppen minket védelmez egy nálunk sokkal igazabb és őszintébb *humanista*. – Éppen ennek a szónak a manapság általános lett, cinikusan „outsider”, „*a kibicnek semmi sem drága*” típusú értelmezése ellen. *Ez a lényege az ő életműve Szibériában tanult, félelmetes igazságainak. Ez a 21-ik századi új paradigma, amelyet olyan régóta keresünk, és amellyel nem merünk szembenézni.*

Salamov Kolimából hazaérve értette meg, amit *Illyés Gyula* az *Egy mondat a zsarnokságról* című versében vagy *10 évvel korábban* mondott ki: *a rendszer tökéletesen zár.* – Ő, a családja, társbérleti, sőt irodalmi vetélytársai is ugyanolyan, éhbérért dolgozó „zekek”, mint az egykori rabtársai. - Az orosz fővárosban, és még Rácegres-pusztán is, egyre inkább a szibériai törvény kezd érvényesülni: „*Ne higgy, ne félj, ne kérj!*” Minden egyéb cinikus hazugsággá változik, ha nem teszünk sürgősen valamit!

A sokat szidott 20-ik században az emberiségnek nem csak a gazdasága és társadalma változott meg, de *az emberi személyiség* maga is gyökeresen más: gyanakvóbb, kiváróbb, ugyanakkor keményebb és ellenállóbb lett. Ezért nem talál már rajta fogást sem a nagy orosz, vagy amerikai realizmus, sem, mondjuk, a francia egzisztencializmus, de még az annál is agyafürtebb magyar tudat- és esszéregény sem. Ha szürrealista és posztmodern díszletek között is, a Világ megint a jó öreg hidegháborús időkre és a Lägerre kezd hasonlítani. Auschwitz után állítja *Theodor Adorno*, nem lehet többé verset írni.

Csakhogy, a mai tempóval, a szép, új Világ eljövetele beletelhet bizony, akár még újabb száz évbe is. Mi legyen addig? Ennek a sokat emlegetett „fenntartható” átmenetnek az elviseléséhez elég lesz-e vajon a tévé, vagy be kell vetni majd megint a rohamrendőrséget is? Erről folyik a szóbeszéd nálunk most a lakótelepen. Mi, értelmiségiek sóhajtozunk csak, és ingadozunk, amint jó kispolgárokhoz illik. De hát, nem rajtunk fog múlni a dolog úgysem.

Lent, a Duna-parton, használt karton dobozokból és nylon zsákokból összeállították viszont már fűzfaággal megerősített sátraikat az aluljárókból kiszorult hajléktalanok. Ők aztán már nem hisznek, nem félnek, és nem kérnek a világon semmit. És nem lehetetlen, hogy kitanul itt közöttük néhány igazán másként gondolkodó is. - Az egyik középkorú, agyonmosott göncei ellenére is, feltűnően értelmiségi-gyanús úrnak a reggeli kocogás közben, minden nap felajánlom, hogy kihozok neki néhány meleg holmit. Minden nap visszautasít. - Halkan és udvariasan, büszkén és fegyelmezetten. És elgondolkodva kevergeti tovább a rőzsetűzőn fővő, illatos kávéját. Könyvei vannak, azt látom. A folyóiratok meg úgysem érdekesek. Leteszem hát mellé a tegnapi újságot, és csalódottan vonszolom tovább a sok hiábavaló futásban elnyűtt, komprádor testemet-lelkemet.

Nem is olyan együgyűek ám ezek a nemzettársaink azonban, mint amilyenek őket, de a fedéllel még mindig rendelkező nemzedéktársaikat is, beállítják a tévében a fogpaszta-reklámosok! Vannak annyira civilizáltak ők is legalább, mint mi vagyunk. A Dagály és az Elektromos medencéiből a folyóba kieresztett, még langyos vízben tisztálkodnak, és mossák ki a fehérneműjüket. – Külön a férfiak, és külön a nők. Hófehér luxushajóikról, zavartan nevetgélve mutogatják egymásnak őket a hazafelé, a maguk 21-ik századába tartó nyugati nyugdíjasok. Petőfi Sándor vagy Jevgenyij Jevtusenko bizonyára nagyon bekattanva most, és a mi egyetemistáink élére pattanva, fel is lépne néhány merész követeléssel. – „*Még kér a nép, most adjatok neki!*” Bár nem választották meg képviselőnek, Petőfi harc közben esett el. De a másik, a szovjet költőről ez már nemigen mondható el. Mi pedig, kis műanyag tálkákban, langyos levessel kínálgatjuk már csak itt a kamera elől többé már el nem rejthetően hosszú sorokban várakozó, bársonyszékről már nem is ábrándozó másként gondolkodókat. Nem lesz haszontalan tehát, ha közlöm egy másik őrnagy történetét, Salamov könyvéből.

Pugacsov őrnagy utolsó csatája.

Petőfivel ellentétben, ez az őrnagy kiválóan képzett, profi katona volt. Arra persze, nem lehet senkit sem kiképezni, hogy sikeres öngyilkosságot kövessen el, ha eszméletlen állapotban esik fogságba. Már pedig, ez volt akkoriban az elvárás. Német hadifogságban, Pugacsov visszautasította mindenesetre, hogy beszervezzék a vlaszovista hadseregbe, sőt, amikor közelebb került a front, meg is szökött. De aztán, immár az NKVD foglyaként, sok más társával együtt, hamarosan egy Szibéria felé vánszorgó marhavagonban találta magát. A táborba érve, profi felderítőként, pontosan fel tudta mérni a helyzetet: a munkakörülmények olyanok, hogy egy-egy turnust csupán egyetlen télen tudnak használni. Utána, az életben maradt roncsokat más-más táborokba szétosztva, hagyják szépen elpusztulni. A rövid nyarat arra használta fel tehát, hogy kultúrfelelősként szerzett tapasztalatait és kapcsolatait kamatoztatva, megismerjen, kiválasszon és felkészítsen egy, a szökés minden kockázatát vállaló kis csapatot.

A kitörés bravúrosan sikerült. De a parancsnokság nagy erőket vont össze, és a tajgában körülzárták őket. Az őrnagy is súlyosan megsebesült. De azért még biztosítani tudta az életben maradtak tovább menekülését. Aztán leült egy száraz mohacsomóra. - „*Végiggondolta az életét, ezt a nehéz férfiéletet, amely itt fog véget érni a tajgai medvecsapáson... Eszébe jutott az iskolai tanítónője, Marija Ivanovna, aki kopott, fekete bársonybevonatú vattakabátjában járt. ... A legbecesebbek ők voltak, tizenegyen, az elesett társak. ... A többiek közül, akikkel életében találkozott, senkinek nem jutott osztályrészül annyi csalódás, árulás, hazugság, mint ezeknek. ... Mégis találtak magukban annyi erőt, hogy higgyenek neki, és kinyújtsák kezüket a szabadság felé. És harcban essenek el.*”¹⁴ Hiába, nem lehet büntetlenül tanító, vagy kultúrfelelős az ember, és nem kölcsönözgethet Tolsztojt meg Csehovot a fegyenceknek! Pugacsov azonban nemcsak humanista, de profi katona is volt. Ezért mindent újra

¹⁴ Varlam Salamov: *Szentencia*. Európa. 2005. 139. old. Fordította Soproni

végiggondolt, és elégedetten bólintott. – Mindenki hibátlanul hajtotta végre a feladatát. Aztán fejbe lőtte magát, ezúttal már teljes sikerrel.

Közvetlenül a csata befejezése után, mindig nagyon nehéz megmondani, hogy ki is győzött tulajdonképpen. De mindig vannak azért árulkodó jelek, reakciók. - Miközben bemosakszik a sebesült fejevadászok ellátásához, a kórház fősebesze így pirongatja az elfogó osztag parancsnokát: „*Miért nem hívott pár repülőgépet? – kérdezte, miközben rágyújtott. – Két-három századot, hogy bombázzák, csak bombázzák őket... Vagy miért nem dobott mindjárt atombombát rájuk?*”

III.

*„A népből ered a menekvés,
az ő hitéből és jámborságából.”*

Dosztojevszkij: Karamazov testvérek.

„Jöjjetek, szálljunk vitába!, mondja az Úr. Ha vétkeitek skarlátpirosak, lehetnek-e fehérré, mint a hó? Ha vörösek, mint a bíbor, lehetnek-e fehérré, mint a gyapjú?”
(Ézsaiás könyve 1. 18-20.)

Könyvének¹⁵ *Prológusában Ferenc pápa* utal Ézsaiás próféta látomására. - Az Úr szigorú ítélettel tisztítja meg a megtévedt Izraelt. Előbb azonban, a mai politikai döntéshozók előtt teljesen ismeretlen módon, *közös gondolkodásra, lelkiismeretvizsgálatra* szólítja népét: egyetértést, sőt *együttműködést* kér mintegy, a kemény ítélet végrehajtásához. Figyelmeztet rá: „*Ne hozzatok többé hazug áldozatot, / még a füstjét is utálom!*” – A bármilyen költséges és látványos, csak felszínes, hamis áldozat tehát nem elég. *Meg kell térni*, ennek a szónak legmélyebb értelmében, amely magában foglalja *az elkövetett tévedések, hibák és bűnök felismerését és elismerését, megbánását, sőt jóvátételét is!*

Ferenc pápa a COVID járvány idején írta ezt a könyvét. De mintha már akkor látta volna mindazt, ami most történik. - „*Aggódok, hogy sok helyen máris tervbe vették: erről a sok tragédiáról tudomást sem véve, visszaállítják a járvány előtti társadalmi-gazdasági struktúrát. Meg kell, hogy találjuk a módját, hogy akiket eddig félredobtak, mostantól cselekedhessenek, hogy új jövő tényezőivé válhassanak. (...) Az foglalkoztat, hogy akik most a peremen tengődnek, a főszereplőivé lépjenek elő a társadalmi változásnak. Ez lakozik a szívemben*”, írja a pápa.

És hogy még érthetőbb legyen, hozzáteszi: „*Azt kell elkerülnünk, hogy akár egyénileg, akár intézményesen, azokat a mintákat kövessük továbbra is, amelyek a COVID járványhoz és a különféle válságokhoz, az egyén leértékelődéséhez, a gyenge intézményekhez és egy szűk gazdasági elit zsarnoki uralmához vezettek.*” (78. oldal.)

¹⁵ *Álmodjunk együtt! Út egy jobb jövő felé. 21. Század Kiadó. 2020.*

Nem egy baloldali pártnak egy, mindenáron a bakra kívánczó aktivistája mondja ezt, hanem egy, hitelesen a népből jött, de a kései, globális kapitalizmuson és a már leszerepelt szocialista államkapitalizmuson egyaránt *túllépni* tudó, jelentős gondolkodó, akinek a legfőbb, a legszemélyesebb mondanivalója éppen a *hogyan* kérdése. – Minden problémánk kulcsát a két világháború és a forradalmak után a jogaiba visszahelyezni többé nem tudott *emberi szabadság és méltóság* érvényesítésében látja. - De nem elég pusztán csak beszélni a paradigmaváltásról és az új gondolkodásról!

Maga a tény, hogy *Romano Guardini*, a 20. század talán legnagyobb hatású katolikus gondolkodóját választotta disszertációja témájának, arra enged következtetni, hogy a pápa szükségesnek érzett bizonyos kiegészítéseket a *közkeletű megvalósítás módjára* vonatkozóan ezeknek a törekvéseknek. Nevezetesen, hogy mit is jelentsenek tulajdonképpen azok a bizonyos, „*demokratikus megoldások*” tulajdonképpen, amelyeket szociáldemokrata német kollégája, *Jürgen Habermas* oly üdvözítőnek tart. A témára vonatkozó nézeteit *Guardini Az ellentmondás: esszé a való élet filozófiájáról* című művében fejtette ki. Ferenc pápa be nem fejezett disszertációjának címe pedig: *A poláris szembenállás, mint a napi gondolkodás és a keresztény kinyilatkoztatás struktúrája.*

E szerint a koncepció szerint, a világon minden létező egymással egyidejűleg létezik, egy nagyobb, *kreatív egységben*, bárhogyan nevezzük is azt. - „*A nézetkülönbség felszínen látszó okai mögé pillantva, egy új szintézis lehetősége nyílik meg, amely egyik pólust sem rombolja le, hanem megőrzi azokat a szempontokat, amelyek az új megvilágításban mindkét oldalon jók és érvényesek. Ez az áttörés ajándékként érkezik el a párbeszédben, ha a felek megbíznak egymásban, ha alázatosan együtt keresik a jót, és az ajándék kicserélése során hajlandók tanulni egymástól. (...) A válaszok, amelyeket korábban nem láttunk meg, kiáradnak, akárcsak egy túlsorduló szökőkút vize. Felismerjük, hogy ez a folyamat Isten ajándéka. Így írja le a Szentlélek a Bibliában, és megnyilvánulása evidens a történelemben.*” (128. oldal.)

Első olvasásra egykori professzoraimnak az ellentétek harcára és egységére, valamint a dialektikára vonatkozó kijelentéseire emlékeztetett mindez. A pápa által oly gyakran, és mindig kivételes hangsúllyal használt „*túlsordulás*” szó viszont, a görög *perisseuo* egyik lehetséges magyar fordítása, amely már képi kifejező erejénél fogva is erősen rokon a művészetek területén jól ismert *katarzis* jelenségével. És ez ugyanazt jelenti, amit József Attila az *Eszmélet* versében mond:

„*Mint egy halom hasított fa, / hever egymáson a világ, /
szorítja, nyomja, összefogja, / egyik dolog a másikat*”.

Nekem ez elég is így.

IV.

„*A felszabadulás teológiája.*”

Önéletrajzi regényében, *A negyedik Vologdában* használja Salamov ezt a kifejezést. *Nyikolaj Bergyajev* már a bolsevik forradalom sztálini fordulata előtt, 1923-ban egy „új középkor” eljövételét jövendölte meg. - „*A humanizmus, individualizmus, formális liberalizmus végét az újkor kultúrájában, s egy kollektív vallási korszak kezdetét, amely mindent felszínre kell, hogy hozzon, ami az újkori történelem mélyrétegeiben és*

*tudatalattijában rekedt.*¹⁶ Mind azt a belső energiát, hitet, ambíciót és képességet tehát, amely nélkül képtelenek leszünk megoldani a 21-ik század egymásra torlódott létkérdéseit.

Az utolsó szót azonban csak egy művész mondhatja ki. – És ki is mondta már. *Venyedikt Jerofejev* szamizdat poémáját, a *Moszkva-Petuskit* sokan olvasták magyarul is, mások meg, csak úgy, hallomás alapján lelkesednek érte. Ez az olcsó „portói” bor és vodkaszagú „profán szent” mintha csak a zseniális kultúratörténész, *Mihail Bahtyin*nak a *Francois Rabelais művészete* című művéből lépett volna elő. Mint minden igazi egyházalapító, ki nem állhatta viszont az elődeit, Csehov hőseitől Bulgakov *Mester és Margaritájáig*. Olcsó giccsnek tartotta magát a Vörös teret is, amelynek közepén a sosem volt orosz reneszánsz csodálatos emlékműve, a leghíresebb „szelíd ördöngösről”, Vaszilij Blazsennijről elnevezett székesegyház áll, akit ő egész életében utánozni igyekezett, kínos pontosan. Poémája 17-ik oldalán, például, azt fejt ki, hogy a 20-ik század Oroszországa, miután egy véres karneváli multság keretében előadta az összes előző korszakának paródiáját, végképpen megundorodott a forradalmaktól.

„Több forradalom már pedig, nem lesz” – jelentette ki néhány hónappal a megválasztása után, cinkos mosollyal Putyin elnök úr is. Reméljük azonban, hogy nem lesz igaza. Legalább is, nem úgy, ahogyan ő gondolja. Oroszországnak és nekünk is, van ma már jobb lehetőségünk ugyanis a terrorlegényeknél, vagy a vörös oligarcháknál. - A tudat forradalma. - „Az anyagról való tudásunkat integrálnunk kell a tudatosságról és lelkeségről valókkal. Ez a változás mikéntjéről alkotott elképzelésünket is megváltoztatja, mivel azt jelenti, hogy annak legfőbb forrása éppen bennünk van. (...) Tudatunk legmélyén szó szerint megteremtjük a valóságot, és így elősegítjük megvalósulását a külső szinteken is. (...) Amilyen a gondolkodásunk, olyanok leszünk, és olyan lesz a világunk is.¹⁷” – Így jellemzi az új, hol globálisnak, hol posztmodernnek nevezett világhelyzetet az ismert öko filozófus, Guy Duancey, a Findhorn Foundation és a Royal Society for the Arts tagja. A szerző *Összeomlás után* című programadó művét az országban egymás után szerveződő öko falvakban letelepülő (munkát kereső) fiatal diplomások adták ki magyarul, és egyre olvasottabb lesz a legkülönbözőbb kulturális és vallási közösségek tagjai között ma is. De már *Lukács György* is csodálkozva jegyezte meg *Az esztétikum sajátossága* című művében: „Az a paradox helyzet jön létre, hogy éppen a vallásos világgép felbomlásának, kiürülésének idején, a művészet erősebben kapcsolódik a valláshoz, mint évszázadok óta bármikor”. (704. old.)

Amint ezt a fenti példákban is láttuk, a vallásos világgép és –érzés nem kéri persze, *Lukács György* beleegyezését a posztmodern művészetben való újjászületéséhez. Ennek titka egyszerűen, hogy a legalkalmasabb és legmegbízhatóbb eszköznek bizonyul a racionalizmusnak a humanisták elhintette magvaiból kikelő primitív és önhitt ateizmussal való bátor szembenézéshez, amelynek halogatása a pusztulás szélére juttatta a világot. Egyyyyre többen kezdik felismerni ezt. „A romantika nem más, mint a modernitással szembeni szellemi reakció. Konzervatív válasz mindarra, amit a legújabb kor produkál: demokráciára,

¹⁶ Nyikolaj Bergyajev: *Novoje szrednyevekovje*. Moszkva. Fenyiksz. 1990. 24. old.

¹⁷ Guy Duancey: *Összeomlás után*. Göncöl Kiadó. 1996. 46, 47. old.

*liberalizmusra, szocializmusra és nacionalizmusra*¹⁸”- hangoztatta nemrég egy konferencián a Károli Gáspár Református Egyetem egyik szellemi vezetője, *Kulin Ferenc*.

Egyáltalán nincsen kizárva tehát, hogy *Venyegyikt Jerofejev, Ljudmila Petrusevszkaja és Ulickaja* után, egészen másfajta „hősök” kerülnek majd elő nálunk is, mint amilyeneket „kortárs világirodalom” címszó alatt a magyar könyvkiadás most az asztalunkra tesz. Meglehet, hogy a kiadói szerkesztők és a színházigazgatók minden erőfeszítése ellenére is, egyben-másban nagyon is hasonlítani fognak majd Csehov „lelkiző” értelmiségére. Akár ugyanolyan merengők és meditálók, sőt szentimentálisak is lehetnek, mint *Sterne és Jean Paul* alakjai. Mindenesetre, a legkevésbé sem hasonlítanak majd az „újraolvasott” Tartuffe-re, vagy a „felvilágosult”, „racionális” és modern kor bármely más, rámenős hősére. Megeshet, hogy Mauthausen és Hiroshima, Vietnám és a 9/11. meg a többi „hőstett” után, egy új érzelmesség és lelkiség kora köszönt majd ránk? – És, hogy a legjobb szerkesztők és rendezők ”hívó emberek” lesznek?

Volt már ez így egyszer. Az 1917-es forradalom utáni legendás években, amikor még minden megtörténhetett volna, amikor a legkisebb fia Moszkvában Trockij és Buharin előadásain lelkesedett, *Tyihon Salamov atya* kidolgozta Vologdában a világforradalomnak Szibéria finnugor népeire érvényes változatát. - *„Apám azt bizonygatta, hogy Oroszország jöjjön az orosz egyházi személyek kezében van – olvasom Salamovnak A negyedik Vologda című regényében. - Maga a Sors hozta úgy, hogy nekik kell elvégezni itt most az államépítést és a megújulást, az állami reformok és a magánélet átalakítását. Véleménye szerint, ehhez meg is van minden alapjuk. Az egyházi embereknek azonban világiaknak is kell lenni, és a nép között kell élniük! A kolostor zsákutca, akár csak Raszputyin abrakadabrája és ugrabugrája. (...) Nem a személyes öntökéletesítéssel, a személyes üdvözüléssel kell foglalkozni, hanem a társadalom megmentésével! (...) Jól ismert a papság soraiból kikerült nagyszerű sebészek és agrónomusok, tudósok, professzorok és szónokok, közgazdászok és írók neve. Nem kell, hogy megtagadják a hivatásukat! Az kell, hogy gazdagítsák azt az eszméikkel! (4. / 51-52.)”*

Mindez erősen különbözik az Orosz Pravoszláv Egyház szerepének közvetlen-későbbi, sőt mai felfogásától is, amely minden, csak nem „*egy olyan kulturális közösség, amely együtt él a néppel*”. Ez a koncepció nem egyeztethető össze ugyanakkor a 19-ik és 20-ik századi orosz forradalmárok ateista világnézetével sem, amely az egyházi személyeket a reakció támaszainak tartotta. Az orosz forradalomban, tőlük eltérően, ő egyértelműen alkotó szerepet tulajdonított ugyanis a pravoszláv egyháznak. – *„Kompromisszumok nélküli szakításra van szükség a kizsákmányolók államával, növelni kell a tömegek társadalmi aktivitását, és védeni kell a kizsákmányolt rétegeket!”* Tyihon atya a saját tapasztalatából tudta ugyanis, hogy egy falusi pópa nemcsak a vallási kultusz szolgája, hanem tanító, orvos és jogász is egy személyben. Így aztán, az egyházi szervezet reformjának alapja csak a társadalom széles demokratizmusa lehet. Egészen odáig, hogy magát a klérust is a hívők válasszák meg, ahogyan ez az őskeresztény gyülekezetekben történt!

¹⁸ Kulin Ferenc: *A romantikus attitűd. A Poszt↔Modern Mérlegen*. 1990-2010. Előadás a Polgárok Házában 2010. októberében megtartott konferencián.

Salamov „a felszabadulás teológiájának” nevezte el mindezt a regényében. És a történelem be is igazolta ezt, még abban az évtizedben. Amerika első misszionáriusainak a tevékenységéig nyúlnak vissza ennek a teológiának a gyökerei. Akik nemcsak a Bibliát ismertették meg a bennszülöttekkel, de kénytelenek voltak védelmükbe venni őket a spanyol és portugál gyarmatosítók kegyetlenségével szemben is. Az 1960-as években a latin-amerikai, különösen a nicaraguai forradalom vezetői aztán, mintha csak az íróasztalukon, vagy a tábori telefon mellett tartották volna *A negyedik Vologdát!* A katolikus ideológusok felismerték, hogy Jézus Krisztus nem csupán vigasztalója, hanem felszabadítója is az elnyomottaknak. Kinyilvánították tehát, hogy a keresztény misszióknak különleges szerepe van a szegények igazának megvédésében. A klérus nem csupán eszmeileg lépett fel a „hitetlen” katonai diktatúra ellen, hanem a pápai tiltás ellenére, kétkezileg is támogatta a néptömegek mozgalmát.¹⁹ Az alsópapság pedig, valósággal élesztő szerepet játszott ezekben a forradalalmakban.

Európában most azonban, kevesebbel is megeléghetünk talán. Szerintem, már egy kis *tisztesség* és *emberség* is jól jönne. Befejezésül, elmondok erről egy régi, de nagyon aktuális történetet.

Pontosan 100 éve, 1904. július 2-án kedvelt németországi üdülőhelyén, váratlanul meghalt az éppen elkezdődött, de máris lángolóan forró 20-ik század nagy drámaírója, Anton Pavlovics Csehov. *"Szörnyű meleg van, és én még téli ruhákkal jöttem ide. Szívesen tovább állnék, de nincs hova. /.../Európa egész déli fele fuldoklik a hőségtől. /.../ Olgát beküldtem Freiburgba, hogy csináltasson nekem egy könnyű öltönyt..."*

De fel sem próbálhatta már. Harmad nap estére válságosra fordult az állapota. A kikerkező orvost már így fogadta: *"Ich sterbe"*. A német kolléga igen „oroszosan”, pezsgőt rendelt. Csehov ivott néhány kortyot, visszatette a tálcára a metszett poharat, és a fal felé fordult. Amint feleségétől, Olgától, a moszkvai Művész Színház vezető drámai színésznőjétől tudjuk, ennek a kissé rusztikus, de nekik mindig jól beváló módszerrel, hajnalra sikerült neki „végleg elszenderülnie”. A kissé rendhagyó, abszurd történet többi részletét már a hálás tanítvány és a „szocialista realizmus” megalapítója, Gorkij írta meg.

A testet a nagy melegre való tekintettel egy osztrigát szállító hűtővagonban indították haza. Igen ám, csak hogy a Világ másik végéről, a japán háborúból egy másik, ugyanilyen hűtővagon indult útnak egy, a különös kegyetlenségéről híres orosz tábornok földi maradványaival. És a moszkvai teherpályaudvaron, mint egy jó Csehov komédiában, szépen összecserélték őket. A tévedést már csak a temető kapujában fedezték fel, és a két gyászmenet legott egymást kezdte el hibáztatni, ezúttal már kifogástalan szocialista realista módra.

Mintha ez még mindig nem lenne elég a halhatatlansághoz, kiderült egy részlet, amiről mind a két emlékező megfélekedett. - Mielőtt a pezsgőt megitta volna, az író régi szokása szerint, kirakosgatta az éjjeliszekrényre az irattárcáját, a *Sirályból* ismert noteszt, a zsebóráját, valamint annak bársony tokjában egy négyrét hajtott átvételi elismervényt. Jaltai szomszédja, egy nyugdíjas tanárnő, amikor megtudta, hogy külföldre készül, közölte vele, hogy elromlott a faliórája. És ha már úgyis Moszkván keresztül utazik, ugyan csapja már hozzá holmijához a

¹⁹ Ld. bővebben: URL: <http://www.russ.ru/politics/20020128-tzvet.html>

nagykendőbe bugyolált órát is! Ott aztán adja be a hölgy ismerős óráshoz! Visszafelé meg hát, váltsa ki, és fuvarozza haza neki!

Nos, a hölgy elmondta a helyi lap munkatársának, hogy az órát, megjavítva, rendben vissza is kapta. Ez pedig csak úgy történhetett, hogy az írónak, aki épp átlépni készült a jól megszolgált halhatatlanságba, volt gondja még arra is, hogy elmondja feleségének ezt az egész óra-történetet, és elmagyarázza neki, hogyan találja meg az órát Moszkvában. Mély szakmai meggyőződés szerint, ez a kicsinyes emberi tulajdonsága volt éppen, amely az írói zsenijén messze túl is, örök időkre biztosította a halhatatlanságát. És ez, az *emberek és ügyes-bajos dolgaik* iránti érzékeny kíváncsisága és felelősség érzete teszi egyik legértékesebb kortársunkká máris. Ez az „európai értékeknek” és a *humanizmusnak* az a fajtája, amely nélkül nem élheti túl egyikőnk sem ezt a századot.

A legutóbbi bársonyos forradalom rendezői kidobáltak már Csehov színházából minden „régicacatot”. Legfeljebb az ebédlőasztalon álló szamovár úszik át a nézőtér felett, olykor halkán csilingelve. Arra ugyanis "szöveg van". De például, a hatalmas tölgy, szil- és jávorfák, amelyekre szerzői utasítás hívja fel a rendezők figyelmét, meg a fagyos májusban is teljes pompájában virágzó (porzó, párzó) *cseresznyés kert*, túlbonyolítaná már a dolgot. Tóth Árpád, mint csaknem mindenki a század elején, még németből fordította a darabot, amely gyakorlatilag nem különbözteti meg a cseresznyét a meggytől.

Közép-Oroszországban akkoriban nem is igen voltak találhatóak a darabban szereplőhöz nagyságú cseresznyés kertek. Ráadásul, a visnyevij szad-nak van egy tiszteletreméltóan, de megmosolyogtatóan fontoskodó, régies kiejtése is: visnyóvíj szad. És ez felel meg valóban jobban a darab alaphangulatának. Tóth Árpád számára a cseresznyevirágzásnak a Tisza-virágzáshoz hasonlítható tragikus szépsége fontosabb volt a hatásos címadásnál. De ez is benne van a nagybeteg szerző utolsó darabjában, mondhatni, végrendeletében. Hát még a *Három nővér* szalonjában lévő régi *falióra*, az édesanyjuk öröksége! Ennek ütésével kezdődik a darab, és ezt töri össze a részeg katonarészeg a tűzvész éjszakáján.

"Én nem ezt akartam! /.../ El sem olvastátok a darabomat tisztességesen!" - támadt feleségére az író a *Cseresznyés kert* bemutatója után, amiben az ő Olgája játszotta a főszerepet. A művésznő meg úgy nyilatkozott, hogy "*Anton Pavlovics maga sem értette a darabjait*". Ő mégis ezért az alakításért kapta a *népművész* címet, és ezzel búcsúzott el a közönségtől, 83 éves korában. Mindez most már jóformán senkit sem érdekel. Az idős jaltai hölgy órája viszont úgy tűnik, hogy valóban megállította az időt. Azon a, mint látjuk, nem is annyira távoli századfordulón feltűnt ugyanis egy másik fontos és messze ható, "európai érték" is. - A virágzó cseresznyefáknak az a *fehér izzása*, ami szerzőnket és a hőseit is olyan jövőbe mutatóan emésztette fel. Ez hiányzik még annyira a mai színpadról, és talán az életünkéből is. Nem egy szegény tüdőbajos író életvágynak utolsó fellobbanása volt ez. – De nem csak az övé! A *Cseresznyés kert* az egész századforduló, az orosz "ezüstkor" végrendelete, és egy kicsit a mi mai korunké is. A szerzői utasítás így szól csaknem minden monológ előtt: "*vidáman, izgatottan*". A birtok elárverezése után mindenki megkönnyebbül, és serényen munkához lát.

A Művész Színház utolsó lázadó angyala, a felejthetetlen *Marija Knebel* megpróbálta ezt az *ellobbanást* a színpadra vinni. Vendégként, éppen Joyce Dublinjában, megrendezett egy egészen "régimódi" előadást. Az utolsó előtti felvonásban, a bál jelenetében a szereplők egymást kézen fogva, szinte rángatva és ugratva, mint a gyerekek, pajkos énekszóval táncolják

körbe még egyszer az eladott udvarház szobáit. Az egyetlen örökös, aki a legtöbbet vesztette, a kis Ánya, a kicsapott diákkal, Trofimovval a karján, odalejt zokogó édesanyjához. *"Majd ültetünk mi magunknak új cseresznyéskertet, és az még szebb lesz!"* És még egyszer, az utolsó felvonásban. - *"Ánya hangja (vidáman, hívón): Mama! / A diák (vidáman, izgatottan): Hahó! Hahó - hu! / Ljubov Andrejevna: Jövünk már! ... Jövünk!"*

Ugyan ki hinne vajon ennek a jelenetnek, ha szerzőnk akkor eldobta volna azt a vacak papír fecnit, ha a falióra nem kerül vissza a helyére, és nem borul virágba a cseresznyéskert? Így megérthetjük viszont, hogy nem csak a kilőtt repülőgépek meg drónok számáról van most már itt szó igazából. – Hanem arról arról az egyszercsak szökőkútként felszökő felismerésről, katarziszról, új gondolkodásról, nevezzük bárhogyan, amelyről könyvében a pápa beszél. Egyszer már egészen közel voltunk hozzá. Azokban az 1919-es forradalom utáni legendás években, amikor a legkisebb fia Moszkvában *Trockij és Buharin* előadásain lelkesedett, *Tyihon Salamov* atya kidolgozta Vologdában a világforradalomnak – egyáltalán nem csak Szibéria népeire érvényes! - változatát. - *„Apám azt bizonygatta, hogy Oroszország jövője az orosz egyházi személyek kezében van – olvasom Salamovnak A negyedik Vologda című regényében. - Maga a Sors hozta úgy, hogy nekik kell elvégezni itt most az államépítést és a megújulást, az állami reformok és a magánélet átalakítását. Véleménye szerint, ehhez meg is van minden alapjuk. Az egyházi embereknek azonban világiaknak is kell lenni, és a nép között kell élniük! A kolostor zsákutca, akár csak Raszputyin abrakadabrája és ugrabugrája. (...) Nem a személyes öntökéletesítéssel, a személyes üdvözüléssel kell foglalkozni, hanem a társadalom megmentésével! (...) Jól ismert a papság soraiból kikerült nagyszerű sebészek és agrónómusok, tudósok, professzorok és szónokok, közgazdászok és írók neve. Nem kell, hogy megtagadják a hivatásukat! Az kell, hogy gazdagítsák azt az eszméikkel! (4. / 51-52.)”*

Lehet, hogy nem vagyok eléggé felkészült a téma minden részletében. De a lényegre tekintve, szerintem, jól beszél az Öreg!